

ІНВЕСТИЦІЇ В ОСВІТУ: СВІТОГЛЯДИ ТА ГОЛОВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Розглянуто теоретико-методологічні та науково-прикладні проблеми впровадження інвестиційної політики задля забезпечення розвитку сфери освіти України.

Ключові слова: сфера освіти, освітні інвестиції, інвестиційний розвиток, інвестиційна політика.

Summary. Theoretical-methodological and scientific-applied problems of investment policy implementation to ensure the development of education in Ukraine are considered.

Key words: educational sphere, educational investments, investment development, investment policy.

DOI : 10.33783/1977-4167-2020-48-2-7-12

Постановка проблеми. Капітал, втілений у людях, здатних створювати нове, виступає рушійною силою розвитку трансформаційних процесів у економіці, продукує конкурентні переваги, забезпечуючи сталий високий рівень конкурентоспроможності, та визначає соціально-економічний прогрес у рамках загальних тенденцій, що складаються в сучасному світі. Світовий досвід переконливо свідчить про те, що якість людського капіталу, яка визначається досягнутим рівнем знань, кваліфікації, вмінням працювати, потенційними здібностями населення країни, здатністю забезпечувати інноваційний розвиток продуктивних сил, дедалі більше перетворюється на основу економічного зростання. Механізмом досягнення відповідної якості людського капіталу є інвестування, яке забезпечуватиме рівень освіти і науки, достатній для виконання економічної функції та постійного відтворення інтелектуального людського капіталу. Таким чином, системне дослідження процесу формування, нагромадження й ефективного використання людського капіталу набуває все більшої актуальності для прискорення переходу української економіки до суспільства знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, що послужили теоретичною й методологічною базою для формування теорії людського капіталу та функціонування й розвитку освітньої сфери, присутні в працях економістів, починаючи з робіт таких авторів, як Г. Бекер, Й. Бескид, Б. Гершунський, Ф. Кумбс, Т. Оболенська, Н. Тіменко, В. Аніщенко, Л. Антошкіна, С. Ніколаєнко, Б. Чижевський, В. Дем'яненко, І. Маркіна, В. Гейць, С. Здіорук, Т. Алексеєнко, Г. Балл, Н. Барр, В. Тараканов,

В. Луговий, В. Огаренко, Д. Новиков, Н. Глотова, Л. Даниленко та ін. Серед праць щодо проблем економіки освіти слід виокремити праці таких учених, як: Я. Карнаї, П. Мюрел, Р. Макінтон, В. Гейць, І. Каленюк, О. Куклін, О. Красноручський та ін.

Метою статті є розв'язання теоретико-методологічної та науково-прикладної проблеми впровадження інвестиційної політики задля забезпечення розвитку сфери освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічна сутність поняття «людський капітал», еволюція його теорії, підходів щодо його визначення на різних рівнях є предметом достатньої уваги наукової спільноти. У цілому поняття «людський капітал», за визначенням, трактується як певний запас природжених та отриманих знань, умінь, навичок, здоров'я, здібностей, мотивацій та досвіду, який сформований, розвинений і накопичений індивідумом (або їх кастою) внаслідок інвестицій та використовується у суспільному виробництві, що сприяє зростанню доходів (заробітків) його власника та інвесторів як сьогодні, так і в майбутньому. Дослідники відзначають характерні особливості інвестування у цей специфічний вид капіталу, котрі відрізняють їх від інших видів інвестицій.

Більшість учених зосереджується на дослідженні інвестицій у людський капітал та інтелектуальних інвестицій, не приділяючи достатньої уваги освітнім інвестиціям, що є їх домінантою та одним із надійніших механізмів соціально-економічних перетворень в країні. Хоча, як вважає Л. Черватюк, «кращого мотиву, ніж вкладення засобів у структуру (сферу освіти), яка постійно вдосконалюється з відчутним економічним зрос-

© Л. І. Антошкіна, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкіна Л. І. Інвестиції в освіту: світогляди та головні особливості реалізації. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 2 (48). С. 7–12.

References (APA):

Antoshkina, L. I. (2020). *Investysii v osvitu: svitohliady ta holovni osoblyvosti realizatsii* [Investment in education: world views and main features of implementation]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (48), 7–12 (in Ukr.).

танням, не можна і знайти» [1, с. 472]. Інвестиції в освіту є прямими інвестиціями у людський капітал, що збільшують його обсяг (рис. 1).

Відмова від сьогодишнього споживання заради більш повного задоволення потреб у подальші періоди може бути характерною рисою

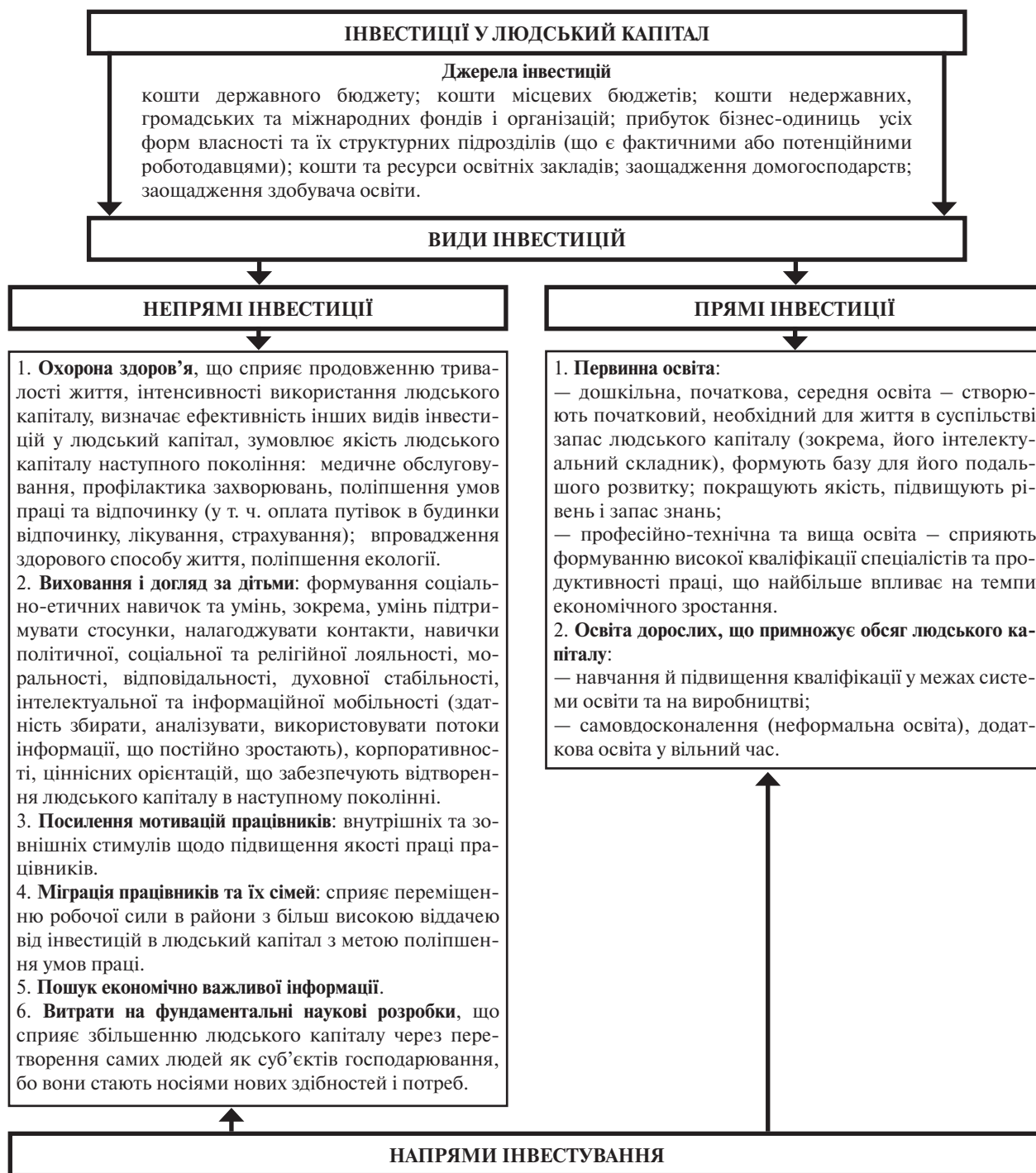

Рис. 1. Складники інвестування у людський капітал (складено автором за даними [2; 3])

освітніх інвестицій, але при цьому не слід забувати, що інвестиції на одному з рівнів освітньої сфери пов'язані із задоволенням потреб інших рівнів.

Прирівнювання будь-якого залучення капіталу до інвестицій є теж недоцільним. Так, за певних умов кредитори можуть розглядатися у якості інвесторів. Але не всю кредиторську заборгованість недоцільно вважати інвестиціями.

Наприклад, якщо вона зумовлена поточною (операційною), а не інвестиційною діяльністю та не передбачає фінансування витрат розвитку.

Ототожнення освітніх інвестицій тільки з грошовими вкладеннями також не є правомірним, оскільки воно суттєво звужує спектр джерел інвестування, адже інвестиції можуть мати й нематеріальну форму.

Віднесення до інвестицій тільки вкладень капіталу в об'єкти інвестування, які знаходяться на стороні, також не є повним їх трактуванням, адже нівелює процеси реінвестування або самоінвестування, інвестиційні потоки від яких є суттєвими.

У сфері освіти поняття «інвестування» пов'язують з фінансуванням, зокрема, Ю. Федорчук ототожнює його із «фінансуванням державних і муніципальних освітніх установ з відповідних бюджетів, а також із фінансуванням за рахунок позабюджетних коштів» [4]. Ю. Волинчук «інвестуванням в системі вищої освіти» вважає «цілеспрямований процес використання у межах нормативно-правового забезпечення коштів державного і місцевих бюджетів, нагромаджених через систему оподаткування, а також коштів юридичних та фізичних осіб з метою реалізації завдань стратегічного розвитку інвестування в системі вищої освіти» [5]. На думку К. Еклунда, до інвестицій слід відносити витрати на освіту [6, с. 99].

Отже, фінансування освіти на макро- та мезорівнях, зазвичай, вважають інвестиціями через те, що діюча система офіційної статистики на цих рівнях враховує лише вкладення в грошовій фор-

мі і не поділяє витрати на поточні та капітальні (витрати відтворення й розвитку) [7].

Отже, освітні інвестиції — це покриття витрат розвитку освітньої сфери на різних рівнях, результатом яких є розвиток індивідуума, суб'єктів господарювання (у т. ч. навчальних закладів), економічного розвитку країни та суспільства. Їх слід розглядати на певних рівнях сфери освіти відповідно до суб'єктів, об'єктів, джерел та мети інвестування (рис. 2).

Освітні інвестиції мають ознаки, що є характерними й для інших видів інвестицій, зокрема: вони є відкритою системою; мають здатність потенційно приносити ефект відповідно до мети інвестування; є процесом перетворення частини накопиченого капіталу в альтернативні види активів. Інвестиційні ресурси при цьому характеризуються попитом, пропозицією та ціною. Вони є цілеспрямованим вкладенням капіталу та характеризуються наявністю терміну вкладення, мають доходність, ризик і ліквідність [7].

Загальними принципами інвестування освітньої сфери є: плановість; цілеспрямованість (цільове спрямування інвестованих коштів); фінан-

Інвестиція — це...

- господарська операція, інструмент

Хто вкладає (постачальник вкладень — інвестор)?

- здобувачі освіти, члени їх сімей, суб'єкти господарювання (навчальний заклад, бізнес-структури усіх форм власності (зокрема роботодавці); некомерційні організації); державні та місцеві органи влади, міжнародні організації, суспільство у особі міжнародних організацій

Що вкладає (об'єкт вкладення)?

- капітал у вигляді грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів: іноземної валюти (при реінвестуваннях); рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним прав; акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи; грошових вимог, прав на вимоги виконання договірних зобов'язань; прав інтелектуальної власності; прав на здійснення господарської діяльності; інших цінностей, відповідно до законодавства України

Куди вкладає (сфера вкладення)?

- у інтелектуальний капітал суспільства;
- у національну сферу освіти як галузь народного господарства та її рівні;
- у навчальний заклад: просте відтворення, відновлення (капітальний ремонт); розширення відтворення освітньої діяльності (розширення, реконструкція та модернізація); інвестиційний проєкт, освітню інновацію;
- у освітній рівень певної фізичної особи

Кому належать об'єкти вкладення (споживачі вкладень)?

- здобувачам освіти, навчальному закладу, суб'єктам господарювання (інвесторам); державним та місцевим органам влади, суспільству

З якою метою (ціль вкладення)?

- розвиток інтелектуального потенціалу індивіда, розвиток суб'єктів господарювання, соціальний та економічний розвиток держави та її регіонів, розвиток інтелектуального потенціалу суспільства

Коли вкладає?

- сьогодні

Коли очікується отримання ефекту?

- у майбутньому, протягом тривалого періоду

Рис. 2. Компоненти освітніх інвестицій та їх характеристики (складено автором)

сування у міру виконання плану; дотримання фінансової дисципліни й режиму економії; здійснення постійного контролю за використанням коштів; отримання максимального ефекту за мінімумом витрат (ефективність використання коштів); оптимального поєднання джерел тощо.

Інвестування у сфері освіти повинне здійснюватися на основі рівноправності інвестора та суб'єкта сфери освіти, який отримує інвестиції, що має бути відображено у договірних умовах інвестування. Інвестиційно-освітнє законодавство не містить норм щодо укладання такого договору.

Слід зазначити, що інвестиції є господарською операцією, яка передбачає вкладення матеріальних цінностей у певні об'єкти, а інвестиційна діяльність є сукупністю практичних дій суб'єктів відносно об'єктів інвестування. Тобто для процесу вкладання капіталу, коштів або активів більш доцільно використовувати поняття «інвестування», сам капітал при цьому є складником — об'єктом інвестицій. Інвестиційна діяльність виникає на підставі факту вкладення капіталу і здійснення інвестором правових дій щодо розпорядження чи управління об'єктами інвестування [7].

Слід відмітити, що, поряд із дієвою системою управління, ефективність освітнього інвестування визначається передусім його інноваційною спрямованістю та ефективністю інноваційної діяльності суб'єктів освітньої сфери. Адже основною метою освітньої політики в Україні, продекларованою документами стратегічного характеру, є забезпечення прискореного інноваційного розвитку освіти. Для її досягнення необхідне ресурсне забезпечення, основу якого складають інвестиції. Інновації є найвпливовішим фактором розвитку сфери освіти. Інноваційна спрямованість освітніх інвестицій стає пріоритетом політики та стратегії у вітчизняній сфері освіти.

Незважаючи на те, що доходи (ефекти) від інвестування в освіту є інтегральними для всіх суб'єктів освітньої сфери, слід констатувати і наявність протиріч в оцінюванні ефективності освітніх інвестицій на різних рівнях. Зокрема, інтереси ВНЗ та роботодавця можуть не збігатися в короткостроковому періоді через різну собівартість підготовки, а інтереси працівників можуть не враховувати інтереси суспільства через зосередження на вирішенні проблем сьогодення. Державні освітні стандарти, хоча й включають регіональний і вузівський компоненти, недостатньо повно враховують конкретні запити галузей при підготовці фахівців. Крім того, роботодавці зацікавлені у вузькопрофесійних знаннях і навичках та і не бажають інвестувати кошти в опанування дисциплінами гуманітарного та соціально-економічного циклу, що знижує ефективність освіти для суспільства.

Крім того, доходи (вигоди) від інвестицій в освіту залежать від інтенсивності використання отриманих знань, що у свою чергу залежить від сукупності факторів мотивування. А зростання доходів інвесторів стимулює подальші інвестиції в освіту, що у свою чергу призводить до подальшого зростання доходів.

Слід зазначити, що професійна цінність працівника з часом неминуче, але передбачувано змінюється (збільшується та (або) зменшується) без додаткових інвестицій через: фізичний знос носія людського капіталу (вікове природне зниження працездатності, старіння інтелекту та людського організму); моральний знос (втрата раніше отриманих, але довго не використовуваних знань; інтересу до роботи за відсутності або погіршення мотивації; старіння певних блоків знань і навичок); накопичення досвіду, набуття нових знань, навичок; вплив науково-технічного прогресу, що зумовлює недостатність отримання спеціальної освіти; інтенсивність зміни професійної цінності працівника, що залежить від характеру його діяльності, організації праці, відносин у колективі.

Відмінності між індивідуумами (зокрема, расові, гендерні) призводять до неоднакових норм віддачі освіти та своїх особливостей інвестування, а причини появи самородків (геніїв) криються в особливостях їх людських капіталів, тобто у здатності більш повно засвоювати інвестиції.

Економічна віддача від інвестування в освіту може бути зменшена, якщо: якість освіти є низькою; знання й навички, набуті під час навчання, є невitreбуваними, не відповідають сучасним вимогам; кваліфіковані фахівці не отримують відповідної винагороди; обсяг підготовки фахівців певних спеціальностей не відповідає їх попиту на ринку праці. Крім того, наявна тенденція щодо падіння віддачі (ефективності) від отримання додаткової освіти: ефективність вкладень у початкову освіту вища, ніж в середню, а в середню — більша ніж у вищу.

Ефективність інвестування в освіту більшою мірою визначається якісними, а не кількісними зрушеннями. Зокрема, підвищення професійного рівня кадрів підприємства може не вплинути на показники продуктивності виробництва в умовах структурної перебудови або при ліквідації «старих» виробництв.

Необхідною умовою ефективності інвестування в освіту на будь-якому рівні є прихильне ставлення до неї як з боку майбутніх власників, так і з боку середовища оточення. Отже, створення в суспільстві позитивного іміджу освіченості, професіоналізму, високої кваліфікації є одним із пріоритетів державної політики.

Інвестиції в освіту є ефективними, якщо матеріальне становище, здібності і потреби людини дозволяють їй орієнтуватися не на поточне споживання, а на отримання доходів у майбутньому.

Інвестування в освіту має тісний контакт з ринком праці. Так, ринок праці констатує диференціацію віддачі від вкладень в освіту залежно від території, стажу роботи та інших чинників, які безпосередньо не відносяться до навчання. А освітні інвестиції є продуктивним капіталом лише у тому разі, якщо зміст набутих людиною знань відповідає попиту на ринку праці. Ринок праці зазвичай демонструє наявність диференціації заробітків осіб з різним рівнем освіти (заробітки осіб з більш високим рівнем освіти у розвинених країнах є вищими за заробітки осіб з низьким рівнем освіти), а інвестиції в освіту можуть бути неефективними, якщо вона не є гарантом високих заробітків [8].

Економічна віддача від інвестування в освіту може бути зменшена або відсутня, якщо якість освіти є низькою, знання й навички, набуті під час навчання, є незатребуваними або не відповідають сучасним вимогам, кваліфіковані фахів-

ці не отримують відповідної винагороди, а обсяг підготовки фахівців певних спеціальностей не відповідає їх попиту на ринку праці.

У світі склалось кілька різних моделей інвестування у людський капітал, кожна з яких відбиває той устрій суспільства, що створений в умовах розвитку демократії, певної відкритості державної влади, функціонуючих цивільних інститутів, системи розв'язання спорів та волі слова й вибору. У результаті багатовікових традицій у західному суспільстві сформувалася складна система регламентації взаємин і ролей приватного, урядового й неурядового секторів. Ця збалансована система функціонує як саморегульована. Основні відмінності інвестування у людський капітал в європейських країнах та в Україні наведені в табл. 1.

Висновки. Тенденції світового розвитку вимагають переглянути орієнтири реформування

Таблиця 1

Провідні відмінності інвестування у людський капітал (складено автором)

Порівнянні індикатори	Європейські країни	Україна
Основні учасники процесу інвестування	Персонал Споживачі Співтовариство Акціонери	Держава Власники Персонал Споживачі
Стимулюючі/рушійні сили	Самі корпорації Співтовариство Держава	Держава (верховна виконавча влада) Самі корпорації
Роль неурядових/некомерційних організацій	Численні й різноманітні Одна з основних структур, що при- скорюють і/або співпрацюють з біз- несом у питаннях корпоративної со- ціальної відповідальності Реальні механізми тиску на бізнес у цілому, суспільна думка	Місцеві влади Питання корпоративної соціальної відповідальності поки недостатньо ві- домі в суспільстві і не мають істотного впливу
Тенденції соціальної звітності	Ініціюється самим бізнесом Стандарти добре адаптовані й широко застосовуються Орієнтовано на всіх/більшість учас- ників	Перебуває на початковому етапі Найчастіше не розуміється як цілісна система й недооцінюється її корис- ність у довгостроковій перспективі В основному орієнтована на державу й акціонерів (у меншому ступені — на суспільство)

нашої країни: в сучасній економіці не можна досягти високих виробничих результатів, заощаджуючи на соціальних програмах, розвитку галузей, які формують процеси відтворення людського капіталу, оскільки якість економічного росту визначається його соціальною спрямованістю. З огляду на те, що віддача від вкладень у сферу формування й нагромадження людського капіталу поширюється і на підприємства, і на домогосподарства, і на суспільство в цілому, фінансування таких інвестицій повинно здійснюватися з різних джерел за рахунок економічно обґрунтованих вкладень зацікавлених інвесторів. Тому необхідна розробка довгострокової стратегії стимулювання залучення освітніх інвестицій, що має бути закріплена у

інвестиційній освітній політиці та відповідати сучасним ринковим умовам.

Література

1. Черватюк Л. Новые подходы к привлечению инвестиций в высшее образование Украины. *Стратегія розвитку України. (Економіка. Соціологія. Право)*. 2004. № 3 (4). С. 462–475.
2. Носик О. М. Структурно-функціональні характеристики людського капіталу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 6 (1). С. 23–26.
3. Артеменко Л. Б. Людський капітал: наукові підходи та стан формування в Україні. *Галицький економічний вісник*, 2016. Том 50. № 1. С. 22–31.

4. Федорчук Ю. М. Инвестиционное обеспечение инновационного развития системы высшего профессионального образования. *Инновационная деятельность*. 2011. № 3. С. 62.

5. Волинчук Ю. В. Інвестування в системі вищої освіти. *Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации: влияние на национальную экономику и отдельный бизнес: матер. междунар. науч.-практ. конф., 14–15 февраля 2008 г.* URL : http://www.confcontact.com/2008febr/8_volin4uk.php.

6. Эклунд К. Эффективная экономика: шведская модель: экономика для начинающих и не только для них : [пер. со швед.] М. : Экономика, 1991. 347 с.

7. Яровенко Т. С. Теоретико-методологічні засади інвестиційної діяльності у сфері освіти. *Логістично-адаптивне та правове управління соціально-економічними процесами* : монографія / за ред. В. П. Волкова, Л. А. Горошковой. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 46–61.

8. Вороніна В. Л., Зюкова М. М. Інвестиції у сферу освіти: проблеми та шляхи їх вирішення. *Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава 14 грудня 2017 р.). Полтава : ПУЕТ, 2017. 848 с. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Текст укр., англ., нім., рос. мовами. С. 90–95.

References

1. Chervatyuk, L. (2004). *Novyye podkhody k privlecheniyu investitsiy v vyssheye obrazovaniye Ukrainy* [New approaches to attracting investment in higher education in Ukraine]. *Stratehiya rozvytku Ukrayiny. (Ekonomika. Sotsiologiya. Pravo)*, 3(4), 462–475.

2. Nosyk, O. M. (2014). *Strukturno-funktsionalni kharakterystyky liudskoho kapitalu* [Structural and functional characteristics of human capital]. *Naukovyi*

visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky, 6 (1), 23–26.

3. Artemenko, L. B. (2016). *Liudskyi kapital: naukovyi pidkhody ta stan formuvannia v Ukraini* [Human capital: scientific approaches and the state of formation in Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 1 (50), 22–31.

4. Fedorchuk, Yu. M. (2011). *Investitsionnoye obespecheniye innovatsionnogo razvitiya sistemy vysshego professional'nogo obrazovaniya* [Investment support of innovative development of the system of higher professional education]. *Innovatsionnaya deyatel'nost'*, 3, 62.

5. Volynchuk, Yu. V. (2008). *Investuvannya v systemi vyshchoyi osvity* [Investing in the system of higher education]. Investment priorities of the era of globalization: impact on the national economy and individual business: materials of international scientific-practical. Conf., February 14-15, 2008. Available at : http://www.confcontact.com/2008febr/8_volin4uk.php.

6. Eklund, K. (1991). *Effektivnaya ekonomika: shvedskaya model': ekonomika dlya nachinayushchikh i ne tol'ko dlya nikh* [Effective economy: the Swedish model: economics for beginners and not only for them]. Moscow, Ekonomika Publ., 347 pp.

7. Yarovenko, T. S. (2015). *Teoretyko-metodolohichni zasady investytsiinoi diialnosti u sferi osvity* [Theoretical and methodological ambush of investment activity in the field of education]. In *Logistic-adaptive and legal management of social-economic processes*. Zaporizhzhya, ZNU Publ., 46–61.

8. Voronina, V. L. (2017). *Investytsiyi u sferu osvity: problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya* [Investments in the sphere of coverage: problems and paths and trends]. Modernization of the economy in the minds of growing suspicious properties: tourism, people, partnership, cooperation: materials of the 2nd All-Ukrainian Science and Practice Internet Conference (Poltava, breast 14, 2017). Poltava, PUET Publ., 90–95.